

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.09

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/38-1-12>**Любомира АЙЗЕНБАРТ,***orcid.org/0000-0001-7699-2542*

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри романської філології та компаративістики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) *liubomyra.ayzen@ukr.com***ЛІТЕРАТУРНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ ГАЛИЦЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО
ПОГРАНИЧЧЯ В МАЛІЙ ПРОЗІ МИХАЙЛА ЯЦКОВА**

У статті встановлено, що українська культурна ідентичність галицького пограниччя в малій прозі М. Яцкова згрупована навколо трьох тематичних пластів: 1) географічного (ідентичність крізь призму природного простору, протиставлення українського села й неукраїнського міста); 2) соціального (самоідентифікація українців, на противагу іншим національностям, переважно австрійцям та євреям); 3) маркування власного культурного простору апеляцією до історичної пам'яті, культурних символів, особистого досвіду, використання концепції «місце».

Доведено, що мала проза М. Яцкова насичена характерною для модерного письменства психологічністю та багатством художніх засобів, цікава передовсім тим, що в ній також відстежуємо широку культурно-психологічну картину як довоєнної, так і післявоєнної Галичини. У М. Яцкова чітко увиразнено географічний простір; немає відчуття «великої імперії», натомість простежуємо переживання за долю рідного галицького краю, українців, його земляків і сучасників. Виявлено, що у творчості письменника досить помітне протиставлення міського й позаміського просторів, асоційованих із підкоренням, залежністю та свободою. Що далі від міста, то більше свободи, то автентичнішими стають русинська земля та культура людей. Нав'язана німецька культура існує як щось далеке, чуже, незрозуміле, інколи навіть вороже для автохтонного населення. Також нами простежено, що його культурна ідентичність особливо увиразнюється через стосунки з іншими національностями, зокрема з австрійцями та євреями. Водночас галицький простір, увиразнений у творчості М. Яцкова засобами народної говірки, підкреслює його питому український характер.

Також розкрито, що для письменника головною ідентичністю особи, незалежно від того, в якому просторі вона перебуває, постає людяність, уміння уявити себе на місці іншого, мистецтво співчуття тощо. Описуючи стосунки різних національностей у трагічні моменти життя, М. Яцків постійно підкреслює пріоритет міжособистісних взаємин над усіма іншими – національними, соціальними, політичними.

Визначено, що автор демонструє погляд на культурну ідентичність галицького пограниччя із середини, зображуючи внутрішній погляд, погляд із периферії.

Ключові слова: культурна ідентичність, галицьке пограниччя, простір, ліричний герой, М. Яцків.

Liubomyra AIZENBART,*orcid.org/0000-0001-7699-2542*

Candidate of Philological Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Romance Philology and Comparative Literature

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *liubomyra.ayzen@ukr.com***LITERARY REPRESENTATION OF UKRAINIAN NATIONAL IDENTITY
IN THE CONTEXT OF THE GALICIAN LITERARY BORDERLANDS
IN MYKHAYLO YATSKIV'S SHORT PROSE**

The article states that the Ukrainian cultural identity of the Galician borderland in M. Yatskiv's short prose has been grouped around three thematic layers: 1) geographical (identity through the prism of natural space, opposition of Ukrainian village and non-Ukrainian city); 2) social (self-identification of Ukrainians in contrast to other nationalities, mainly Austrians and Jews); 3) personal cultural space which is based on historical memory, cultural symbols, personal experience, and using of the concept of "place".

M. Yatskiv's short prose proves to be filled with a range of the psychological nature and artistic means peculiar to modern writing. It arises a lot of interest as far as it reveals a rich cultural and psychological image of both pre-war and post-war

Galicia. M. Yatskiv clearly defines the geographical space; there is no sense of a "great empire" in the image, instead some worry about the fate of the native Galician land, Ukrainians, his countrymen and contemporaries can be traced. It has been revealed in the article that the juxtaposition of urban and suburban spaces associated with conquest, dependence and freedom is quite noticeable in the writer's work. The further away from the city, the more freedom there is, and the more authentic the Galician land and the culture of people become. The imposed German culture exists as something distant, alien, incomprehensible, sometimes even hostile to the autochthonous population. We also have researched that its cultural identity is clearly traced through relations with other nationalities, in particular with Austrians and Jews. At the same time, the Galician space defined in Yatskiv's work involves folk dialect and emphasizes the author's native Ukrainian character. Besides, it has been revealed that the main identity of a person, regardless of to what space he or she belongs, is humanity and the art of compassion. Describing the relations of different nationalities in tragic moments of life, M. Yatskiv constantly emphasizes the priority of interpersonal relations over the national, social and political ones.

The author demonstrates a view of the cultural identity of the Galician borderlands from the inside, reflecting the inner view as well as the view from the periphery.

Key words: *cultural identity, Galician borderlands, space, lyrical hero, M. Yatskiv.*

Постановка проблеми. У більшості сучасних досліджень феномену галицького пограниччя в центрі уваги науковців переважають концепти німецької, польської та єврейської культурної ідентичності, однак практично відсутній аналіз української ідентичності цього краю. Наукова проблематика творчості письменників Галичини кінця XIX – початку XX ст. головно охоплює вивчення їх індивідуального художнього стилю, взаємозв'язків і типологій, співвідношення традицій і новаторства тощо. Практично немає праць, присвячених аналізу культурної свідомості українських авторів галицького пограниччя, їхньої рецепції прикордонного простору й самих себе в його межах. Лише нещодавно з'явилися нечисленні дослідження, в яких наукову увагу зосереджено на концепті «Гуцульщина». Однак останню зазвичай не вважають частиною галицького культурного пограниччя.

Аналіз досліджень. Намагаючись простежити літературну репрезентацію української національної ідентичності в контексті галицького літературного пограниччя, звернемося до творчості М. Яцкова як надзвичайно плідної та перспективної в цьому плані. Письменник, поряд з О. Кобилянською, Лесею Українкою, В. Стефаником, М. Коцюбинським та іншими, належав до покоління «нової школи» в українській літературі. Для цих митців, як зазначав І. Франко, «<...> головна річ – людська душа, її стан, її рухи в таких чи інших обставинах, усі ті світла й тіні, які вона кидає на ціле своє оточення <...>, вони (молоді письменники – Л. А.), так сказати, відразу засідають у душі своїх героїв і нею, мов магичною лампою, освічують усе оточення» (Франко, 1982: 108). Така характеристика чи не найбільшою мірою стосується саме М. Яцкова, що належав до кола галицьких модерністів – літературного угруповання «Молода Муза». Представники цього гурту найбільшою цінністю художнього твору проголошували «щирість» у спілкуванні із читачем, звер-

таючи особливу увагу на психологізм і художню форму літературного твору. Як пізніше зазначив один з учасників «Молодої Музи» М. Рудницький, «<...> молодомузівці боронили права письменника розвивати свій талант без огляду на те, як уявляє собі літературу широка маса <...>, так само як учені, що мусять шукати нових шляхів у своїх дослідях» (Рудницький, 2014: 140).

Новаторський підхід до художніх засобів у літературі став для М. Яцкова поштовхом до його захоплення ідеєю одвічного зв'язку людини й природи, а також акцентування на психології ліричного героя. Поєднання таких двох аспектів і сформувало оригінальний художній стиль письменника, в якому природа набуває індивідуального характеру, «власної психології», стає повноцінним учасником художньої дії, а ліричний герой – її органічною частиною. Польська дослідниця А. Матусяк зауважує, що саме «...художнє осмислення природи на естетичному й стильовому рівнях у творчості письменника, зображений у них зв'язок внутрішнього й зовнішнього світів, бажання сягнути їхніх глибоких коренів, підкреслена настроєвість творів, оскільки саме через почуття людина поєднується з природою, – роблять їхнього автора новатором та яскравим явищем українського модернізму» (Матусяк, 2016: 236).

Метою статті є аналіз репрезентації української культурної ідентичності галицького пограниччя в малій прозі М. Яцкова.

Виклад основного матеріалу. Розуміння світу як єдності внутрішнього й зовнішнього чинників у малій прозі М. Яцкова вплинуло й на його спосіб осмислення культурного простору, де Галичина постає як сукупність образів природи й сприйняття їх людиною. Для письменника простір Галичини – це передовсім природне довкілля, в межах якого розвивається дія та яке стає співучасником цієї дії. Звідси головні герої прози М. Яцкова – не лише люди, а й навколишнє середовище, яке стає вагомою частиною культурної ідентичності українців Галичини.

Периферія письменника «виводить» читача на природні простори Галичини. Що далі від міста, яке не належить українцям, і що вище в гори, то більш помітною стає українська ідентичність цього краю. Для її увиразнення автор використовує прийом фольклорної оповіді, наближаючись до стилістики народних оповідань, казок, легенд, притч; активно застосовує діалог для створення текстової динаміки або ж, навпаки, цілком уникає його, що надає його творам епічного характеру. Водночас М. Яцків активно використовує в діалогіках діалектизми, а це ще більше «занурює» читача в культурно-національний простір.

Емоційні описи пейзажів Галичини, які ще більше підкреслюють «рідність» цієї землі, – важлива риса творчості таких українських письменників кінця XIX – початку XX ст., як Б. Лепкий, В. Стефаник, Лесь Мартович, О. Турянський. Герої М. Яцкова також характеризуються нерозривним емоційним зв'язком із ландшафтом, який їх оточує, впливає на їхній характер, спосіб мислення та сприйняття світу, причому перші постають наче його продовженням, невіддільним елементом природи свого краю. Використання письменником однакових художніх засобів для опису природи й ліричного героя увиразнює таку спільність.

У М. Яцкова назагал можемо виокремити кілька типів ліричного героя:

1) митець, артист, особистість, перейнята духом творчості, часто ірраціональна, тісно пов'язана з природою;

2) інтелігент, службовець, мешканець Львова або маленького містечка, «мала людина», котра через власну долю переживає катаклізми історії;

3) селянин, часом гуцул, прив'язаний до своєї землі (гір, полонин, полів), також близький до природи, інколи скривджений сильнішим;

4) військовий, людина, відірвана від свого природного середовища, яка болісно сприймає жорстоку й грубу атмосферу війни, змушена воювати на своїй землі, відстоюючи її для чужинців.

Спільною рисою усіх перелічених типів є, з одного боку, емоційний зв'язок із природою рідного краю, а з іншого, – болісне відчуття «нерідності» рідної землі, неможливості розпоряджатися власним життям. Доля Галичини стає суголосною долі українця із цих теренів – підкоритися владі чужинців, ставши неспроможним керуватися вільним вибором.

Яскравим прикладом опису емоційного зв'язку героя з рідною землею є оповідання М. Яцкова «Тихий світ». Ліричний герой, що постарів у важкій праці, стоїть надвечір біля воріт і журиться, що його син так і не став добрим газдою, бо не

пильнує своєї землі, своєї території: «Коло оборотів не позгрібано, сіно валяється під ногами, в саді кімаччя, на ставі понамітувано каміння <...>» (Яцків, 1999: 200). Усю картину новели автор подає через прийом протиставлення тиші, спокою («вечір дрімає», «тихий голос», «тихий, вечірній світ», «вечірнє небо») й неспокою, реалізованого в образі криниці, де нуртують два джерела, змагаючись між собою, та глибокої журби, яка роздирає серце героя. Внутрішній стан останнього символізують відповідні картини природи. Протягом усього невеликого тексту затишшя чергується з неспокоєм, аж доки не відбувається примирення чоловіка зі світом, його прощання із землею, на якій він так довго працював. «Але я нічого собі не жадаю, – промовляє старенький, – лиш спокою» (Яцків, 1999: 201). Новела закінчується символічним поєднанням ліричного героя через смерть із «тихим світом».

Увиразнення індивідуальних рис героїв, їхньої психіки зумовлює в М. Яцкова й чітку індивідуалізацію простору, що його письменник «наділяє» власними характером, психологією, долею та досвідом. На думку О. Мельник, саме такий підхід відбиває характерну для М. Яцкова рису – антропологізм, що сукупно зі схильністю до метафізичних роздумів формує авторську онтологію, поєднуючи всі його тексти в одну цілісність (Мельник, 2011: 7). Галицький простір українського письменника перетворюється в «широкий тихий світ», де панує первісна природа, котрий «русини» сприймають як свою землю.

Найбільшою мірою українську ідентичність галицького пограниччя М. Яцків реалізує в образі українського села, подекуди маленького гірського містечка, його способів життя, гармонійно поєднаних із природою. Домінантною рисою в прозі письменника стає природність, «незісутність» цивілізації, дитяча щирість і навіть наївність. До характерних образів українського простору належать: *сад, гори, церква, ріка, дерево, ярмарок, дім* (як позитивні) й *осінь, гола земля, болото, камінь, кров* (як негативні). Ці образи автор наділяє яскравою метафоричністю, вписуючи їх у художній твір подібно до українського фольклору – казок, легенд, притч, а інколи й дохристиянської міфології (твори «Поема долин», «Казка про перстень», «Дівчина з XVIII віку», «Лісовий дзвін», «Благодарення» та багато інших).

«Звертання» до міфологічної свідомості в М. Яцкова суголосне ідеї первісного, автотонного середовища, де всі елементи природи й світу взаємопов'язані, перетворюючи українську Галичину на окремий універсум: «А коли всі елементи всесвіту взаємопов'язані, духовно

уніфіковані, – твердить А. Матусяк, – *то <...> і людина, що заглиблюється у власне «я», також є невіддільною частиною цього одухотвореного багатозначного світу»* (Матусяк, 2016: 235). Такий природний універсум письменник розбудовує від природної основи – лісу, поля, ріки, озера, долини – й до людської спільноти, що живе на їх лоні гармонійним, патріархальним життям. Простором згаданої спільноти постає українське село. Наголосимо, що автор не ідеалізує його, але тісно переплітає глибокими емоційно-психологічними зв'язками з ліричними героями, ідентичності яких (сільського локусу й героя – Л. А.) взаємно накладаються.

Означене гармонійне поєднання природи й людини в прозі М. Яцкова відбувається і за посередництвом музичного складника. Автор назагал радо й часто вдається до суміжних видів мистецтв, особливо музики й малярства. На його думку, власне вони якнайповніше виражають глибини людської душі, потаємні зв'язки між нею та довкіллям. Показовим у такому плані є оповідання «Вечорниці Романа Ничаєнка», де головний герой за допомогою скрипки «зливається» з рідною природою: *«Зачав грати. Біль, скарга, плач і стогін поневоленого народу лягав на хмари, гуркотів громом, аж земля дрижала, світ двиготів і здержався на своїй осі, мороз пробігав мурашками, а Ничаєнко вдивився в свою душу, збирав сльози і розвивав лавами акордів аж під небо, сипав у правіки, то сіяв і стелив їх жемчугами в будуччину»* (Яцків, 1999: 249).

Наведений уривок вражає ще й тим, що дія розгортається не лише в рідних для ліричного героя Карпатах, а простягається в часі – від «правіків» до «будуччини», наче підкреслюючи одвічну духовно-символічну владу українців над цим краєм.

Опозицією до галицького села як питомо українського простору постає місто, що для М. Яцкова символізує домінування цивілізації над природою. Цікавою і водночас характерною вважаємо зміну у внутрішньому світі ліричного героя під час переходу з простору села до міста. Простежимо, як зникає його зв'язок із природою, він перестає її «чути й відчувати»; з'являється «міський тип», часто позбавлений не лише індивідуальної, а й навіть власної ідентичності. Якщо на лоні сільської природи герой відчуває і радість, і сум, то в просторі міста його повністю охоплюють розпач, зневіра, розгубленість. Герой наче фізично потерпає від такої негативної внутрішньої зміни.

Тема розгубленої, зміненої / заміненої з природної на штучну ідентичності пронизує майже всі оповідання М. Яцкова, де події відбуваються в місті. Перехід із села до міста зазвичай поясню-

ється скрутними обставинами або бажанням змінити свою долю на краще. Останнє вдається героям дуже рідко, оскільки їхній внутрішній світ виявляється не готовим до такої різкої зміни ідентичності (оповідання «Що ж робити?..», «З монастиря», «Ой, не ходи, Грицю...», «Де правда?» й інші).

Відчуття героєм утраченої ідентичності в просторі міста спричинене не лише відсутністю природи, а й незбіганням його національної ідентичності, сформованої на неозорих просторах рідної Галичини, живленої фольклором і традиціями, й ідентичності міста, що давно вже стало певним гібридизованим простором, де щільно перемішані національні, культурні, релігійні й соціальні ідентичності. Надзвичайно яскраво така ситуація зображена в оповіданні «Ой, не ходи, Грицю...».

Головний герой, учень «сьомої гімназійної кляси» Дмитро Чижик, зачарований зовнішнім блиском міського життя та театру, прагне стати його органічною частиною. Сповнений ідеалів краси, високого призначення мистецтва, він залишає навчання та долучається до театральної групи. Згодом перед Дмитром постає вся зовнішня полуда оманливого, на перший погляд, міського «чару». Проте коли селянин ще може виживати у власному просторі завдяки органічному зв'язку з ним, то в місті молода людина стикається із системою, що за своєю суттю ворожа їй, зокрема «бідному русину». Автор формулює закономірне питання, яке поширюється на досвід майже всіх українців під час переходу із села до міста: *«<...> що зробити з тими замлілими, блідими, а не раз незвичайно здібними та інтелігентними людьми, які не можуть погодитися з бурсацьким простацтвом, ні з рідними вузликками, ні з твердою рукою камінних стовпів?»* (Яцків, 2016: 91).

Головний герой зрештою розчаровується у видимих «принадах цивілізації», збагнувши їхню суть. Спостерігаючи за працею коваля, Чижик вирішує повернутися до свого рідного середовища: *«<...> вернусь до своїх і вложу свою силу в таку працю, до якої я ладен»* (Яцків, 2016: 103). Дмитро залишає місто, чужу ідентичність і «повертається» до самого себе. Протягом усього тексту стаємо свідками так званого роздвоєння героя, коли зовнішній динамічний, театральний «штучний» світ різко контрастував із внутрішнім природним світом парубка. Лише відмова від такої внутрішньої боротьби, повернення до органічного середовища дають змогу героєві віднайти спокій і відчуття себе «на своєму» місці.

Висновки. Літературна репрезентація Галичини у творчому доробку М. Яцкова пропонує

погляд на неї із середини. Визначено, що найбільший вплив на формування образу галицького краю у творчості митця мала саме національна ідентичність. Письменник наголошує на єдності Галичини як природного ландшафту й української національної ідентичності. Галицький край зображено через метафору «своєї / чужої землі», за допомогою якої автор трактує її як питомо укра-

їнський простір, що його рецепцію представлено через стосунки українців з іншими національностями. Що далі від міста, яке не належить українцям, і що вище в гори, то помітнішою стає українська ідентичність цього краю. М. Яцків маркує простір галицького пограниччя *міцями* української ідентичності, які в його творчості закріплюються за образами «церкви» й «дому».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Матусяк А. У колі української сецесії : вибрані проблеми поетики «Молодої Музи» / пер. з пол. Л. Демська-Будзуляк. Львів : Піраміда, 2016. 402 с.
2. Мельник О. Модерністський феномен Михайла Яцкова : канон та інтерпретація. Київ : Наукова думка, 2011. 294 с.
3. Рудницький М. Що таке «Молода Муза»? «Чорна Індія» «Молодої Музи» / упоряд. В. Габор. Львів : Піраміда, 2014. С. 137–146.
4. Франко І. Старе й нове в сучасній українській літературі. *Зібрання творів* : у 50-ти т. / І. Франко. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 35. С. 91–111.
5. Яцків М. Муза на чорному коні / упоряд. М. Ільницький. Київ : Дніпро, 1999. 300 с.
6. Яцків М. Чорні крила та інші твори / упоряд. В. Габор. Львів : Піраміда, 2016. 192 с.

REFERENCES

1. Matusiak A. U koli ukrainskoi setsesii : vybrani problemy poetyky “Molodoi Muzy” [In the circle of Ukrainian secession: selected problems of the poetics of “Young Muse”] per. z pol. L. Demska-Budzuliak. Lviv Pyramid, 2016. 402 p. [in Ukrainian].
2. Melnyk O. Modernistskyi fenomen Mykhaila Yatskova : kanon ta interpretatsiia [Mikhail Yatskov's modernist phenomenon: canon and interpretation]. Kyiv Scientific opinion, 2011. 294 p. [in Ukrainian].
3. Rudnytskyi M. Shcho take “Moloda Muza”? “Chorna Indiiia” “Molodoi Muzy” [What is “Young Muse”? “Black India” of the “Young Muse”] uporiad. V. Habor. Lviv Pyramid, 2014. pp. 137–146. [in Ukrainian].
4. Franko I. Stare y nove v suchasni ukrainskii literaturi. [Old and new in modern Ukrainian literature]. *Franko I. Collection of works: in 50 volumes* Kyiv Scientific opinion, 1982. T. 35. pp. 91–111. [in Ukrainian].
5. Iatskiv M. Muza na chornomu koni [Muse on a black horse] uporiad. M. Ilnytskyi. Kyiv Dnipro, 1999. 300 p. [in Ukrainian].
6. Iatskiv M. Chorni kryla ta inshi tvory [Black wings and other works] uporiad. V. Habor. Lviv Pyramid, 2016. 192 p. [in Ukrainian].